

I. Az európai felvilágosodás irodalmából

- 12 *Részletek Defoe Robinson Crusoe című regényéből*
- 16 *Részletek Swift Gulliverjéből*
- 19 *Részletek a francia Enciklopédiából*
- 22 *Részletek Voltaire Candide című művéből*
- 28 *Rousseau*
- 37 *Goethe*
- 45 *Schiller*
- 50 *Hölderlin*

DANIEL DEFOE

(1660–1731)

Robinson Crusoe

(Részletek)

Alaposabban fontolóra vettem az életkörülményeimet, és nekiláttam, hogy írásban jellemezzem azokat. Nem azért, hogy utána az írást bárkire is ráhagyományozzam (úgy tűnt, nem leszek túl sok örökssel megáldva), hanem hogy összefoglaljam azokat a gondolataimat, amelyek naponta foglalkoztatnak. Mivel kezdett erőt venni rajtam a csüggedés, azzal nyugtatam magam, hogy összevettem jelenlegi életem jó és rossz oldalát. Pártatlanul próbáltam megítélni a kényelmet, amit élvezek és a szenvedést, amit átélek:

A rossz

Egy szörnyű, lakatlan szigetre vagyok számkivetve, a szabadulás minden reménye nélkül.

A világ minden élőlénye közül én lettem kiválasztva a leghitványabb sorsra.

Magányra ítélték, eltiltva az emberi fajtól és társadalomtól.

Nincsenek ruháim, amelyek testemet takarják.

Védtelen vagyok az emberek vagy vadállatok ellenséges támadásaival szemben.

Egy lélek sincs, akihez szólhatnék, vagy aki enyhíthetné bánatomat.

A jó

Élek, mert a hajó legénységével ellentétben nem fulladtam vízbe.

A többiekkel szemben én ki lettem választva arra, hogy éljek. Az Úr, aki csodálatos módon megmentett a haláltól, meg is szabadíthat.

Nem éhezem és a hely, ahol élek nem sivár, élelemben gazdag.

Az éghajlat itt meleg, tehát ha lenne is ruhám, alig hordhatnám azt.

Olyan szigetre kerültem, ahol nincsenek az életemet fenyegető vadállatok, szemben azzal, amit például az afrikai partokon láttam. Mi lett volna velem, ha ott szenvedek hajótörést?

Isten rendkívüli adományként partközelve küldte a hajót, ahonnan megszerezhettem minden szükséges holmit, hogy felszerelkezhessenek és ellássam magam utánpótlással, akár életem végéig is.

Olyan őszinte vallomás volt ez, amelyen csak sanyarú sorsomtól kitelt. De nem csupán a negatív jelenségeket emlegette fel, hanem azokat is, amelyekért hálás lehetek. Szolgáljon ez tanulságul, mindazok számára, akiknek a világon a legnyomorúságosabb sors jutott, mert mindenben találhatunk valamit, ami megnyugvást okoz és reményt kelt.

[...]

November 4-e: Ezen a reggelen felállítottam magamnak egy napirendet, amely alapján a továbbiakban dolgozom, alszom és kikapcsolódom. Reggelente, ha nem esett, két-három órás portyára indultam a puskámmal, majd 11 óráig dolgoztam, utána következett az ebéd. 12-kor lefeküdtem aludni, mert az időjárás túl meleg volt a munkához, majd késő délután újra dolgoznak láttam. [...]

December 27.: Lelőttem egy fiatal kecskét, egy másikat pedig megsebesítettem. Ez utóbbit kötélén fogva haza tudtam vezetni, és ott rögzítettem és bekötöttem a törött lábát.

Megjegyzés: Olyan gonddal tettem ezt, hogy az állat nem csak túlélte, de teljesen felépült, és a lába teljesen ép lett. A hosszas ápolás során megszelídült, és békésen legelgetett az udvaromon, esze ágában sem volt megszökni. Ekkor jutott először eszembe, hogy ha háziállatokat tartanék, az kiségitene élelemmel, amikor lőszer híján már nem tudnék vadászni. [...]

Január 3.: [...] Odahaza kísérletet tettem, hogy pótoljam azokat a dolgokat, amelyekben hiányt szenvedtem. Nem mindegyik kísérletem járt sikerrel. Hiába próbáltam például abrondozni egy hordót. Heteken át próbálkoztam vele, de vagy a dongákat nem tudtam elég szorosan összeilleszteni, hogy bent tartsák a vizet, vagy a hordó alját nem sikerült pontosan a helyére tennem, úgyhogy végül feladtam. A következő dolog, aminek nagy szükségét láttam volna, a gyertya volt, hiszen rendszerint este 7-kor besötétedett, és ilyenkor aludni kellett térnem. Emlékeztem még a méhviaszra, amelyből afrikai utam során gyertyát készítettem, de itt nem állt rendelkezésemre hasonló. Volt viszont faggyúm, a megölt kecskéből. Ezt egy általam készített agyagedénybe tettem, és egy kútból sodort kanócot tettem bele. Így már mécsesem is lett, igaz, nyugtalanul lobogó és nem túl tiszta fényű. Miközben ilyesmikkel foglalatostkodtam, a kezembe akadt egy kis zsák, és benne a patkány rágta gabonamaradék, amelyről már korábban beszéltem. Valójában csak héjat és port láttam benne, semmi mást. A zsákra pedig szükségem volt, talán a puskapor egy részét akartam beletenni, és a szikla oldalában kiszórtam belőle a hulladékot.

Mindez a nagy esőzés előtt volt, és mint lényegtelen dologról el is feledkeztem róla. Egy hónap elteltével azonban rendkívüli felfedezést tettem. Néhány szál gabona nőtt ki az udvaromon, amelyet előbb eddig ismeretlen növénynek gondoltam, és még egy kis időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy felismerjem, 10-12 európai árpakalász lengedezik ott, a szélben.

Ámulat és zavarodottság lett úrrá rajtam. Eddig sosem vezérelt vallásos gondolkodás, a hitem elég gyenge lábakon állt, a történéseket rendszerint véletleneknek, vagy ha úgy tetszik, a sors szeszélyének tudtam be, és nem töprengtem különösebben, milyen törvények szerint működik a gondviselés. Most azonban megdöbbenett, hogy árpát látok nőni olyan éghajlat alatt, amely nem kedvez a gabonának. És mivel az eredetéről sem tudtam semmit, kezdtem azt hinni, hogy Isten csodálatos módon, a semmiből teremtette ezeket a kalászokat, hogy engem tápláljon velük ezen a távoli, vad helyen.

Könnyek toluhtak a szemembe, és áldottam a természetet ezért a csodáért. Ami még különösebb volt, az árpa mellett, néhány másik sarjadó kalászt is észrevettem, amelyről hamarosan kiderült, hogy rizs. Afrikában láttam hasonlót nőni, ezért ismertem fel. [...]

Gondosan ápoltam az árpakalászokat, és amikor június vége felé a szemek megértek, összegyűjtöttem azokat. A tervem az volt, hogy újra elültetem őket mindaddig, míg kenyérkészítéshez elegendő mennyiséget teremnek. Csak a negyedik évben jött el az az idő, amikor egy kevés gabonából ételt mertem készíteni. Azért volt ilyen lassú a terménynövekedés, mert a legelőször félretett magok jó részét gondatlanul a száraz időszak beköszönte előtt vettem

el, és abból semmi sem kelt ki. Az árpa mellett elsőre 20-30 kalász rizs termett. Ezeknek ugyanaz lett a sorsa, mint az árpának. Elvettem a szemeket, hogy a későbbi hozamból majd kenyeret készíthessek – de most térjünk vissza a naplómhoz.

[...]

Május 1.: Reggel, apály idején a tenger felé tekintve egy hordó alakú tárgyat láttam meg a parton. Valóban egy kisebb hordó volt az, a hajóroncs két-három darabja társaságában. A legutóbbi hurrikán vethette a partra. A hajóroncs helye irányába pillantva úgy tűnt, annak darabjai a szokottnál jobban kiállnak a vízből. Megvizsgáltam a hordót, amiben puskaport találtam, de a hordó annyira átázott, hogy a por szinte kővé vált benne. Mégis kigördítettem a partra, majd elindultam a roncsok irányába, azt remélve, hogy mást is találok. Közelebb érve meglepődve tapasztaltam, hogy a maradványok megváltoztatták a helyüket. A hajó orra, mely korábban a homokágyban pihent, közel két méterrel megemelkedett, a tatrész pedig, mely nem sokkal azután, hogy magára hagytam a hajót, levált a roncsról, majd darabokra tört, most oldalt hevert. A homok ezen az oldalon olyan magasra emelkedett, hogy apály idején száraz lábbal eljuthattam a hajóhoz. Megleپödtem, mert korábban tengervíz vette körül ezt a helyet, és fél kilométert kellett volna úsznom, hogy elérjem, de hamarosan felöltött bennem, hogy mindezt a földrengés okozhatta. Ennek az újabb viszontagságnak köszönhetően a hajótest jobban megnyílt, mint korábban, és a víz nap nap után újabb dolgokat szabadított ki, amelyek aztán a partra sodródtak.

Mindez teljesen elterelte figyelmemet az új lakókörnyezetem kialakításáról. Sietve láttam neki a kutatásnak, hátha rábukkanok valamire a hajótestben, de az homokkal volt tele, és így nem találtam semmit. Mostanra azonban megtanultam azt is, hogy ne essek egykönnyen kétségbe. Úgy döntöttem tehát, hogy a hajó minden hozzáférhető részét darabokra szedem szét, és elszállítom, hátha hasznát vehetem még később.

[...]

Július 4.: Reggel fogtam a Bibliát, kinyitottam az Új Testamentumnál, és komolyan olvasni kezdtem. Elhatároztam, hogy ezentúl minden reggel és minden este olvasni fogok a Szentírásból. De nem az elolvasandó fejezetek számát veszem alapul, hanem a gondolatokat, amelyek engem megérintenek. Nem sokkal azután, hogy jobban elmélyültem ebben a munkában, egyre erősebben és őszintébben kezdett nyomasztani addigi gyarló életem. Felrémlt bennem az álomkép, és komoly gondolatokat ébresztettek bennem a szavak: „Tetteidet látván, nem nyerhetsz bűnbocsánatot, meg kell halnod.” Őszintén könyörögtem Istenhez kegyelemért, és gondviselészerűen ezeket a szavakat olvastam a Szentírásban: „Ő az Urunk és Megmentőnk, aki megbocsátást és kegyelmet hoz.” Leejtettem a könyvet, és miközben szívem leírhatatlan boldogsággal telt meg, karjaimat az égnek emelve kiáltottam: „Jézus, Dávid fia! Jézus, Urunk és Megmentőnk, hozz nekem megbocsátást!”

Ez volt eddig a leginkább szívből jövő imádságom mind közül, amelyben tükröződött lelkiállapotom, a reménykedés, amit Isten bátorító szavaiból nyertem. Mostantól hittem abban, hogy Isten meghallja, amikor hozzá szólok. Most már másként kezdtem látni a szavakat, amelyek így szóltak: „Szólíts engem és megszabadítalak!” Addig a megszabadulással kapcsolatban nem gondolhattam másra, mint olyasvalamire, ami fogságom végét hozza. Mert bár nem volt szűk helyem a szigeten, de a világtól elzárva mégis börtönben éreztem magam, és megtanultam a szó egy másik értelmét is. Elborzadva gondoltam vissza korábbi, bűnös életemre, és lelkem most nem kért Istentől más megszabadítást, mint hogy levegye rólam ezt a bűnös terhet. Magányos életem ehhez képest semmiség volt. Sokkal inkább azért imádkoztam, hogy megszabadítson múltbéli cselekedeteimnek még a gondolatától is. Azért írtam le itt mindezt, mert aki elolvassa, talán rálel egy igaz módra, mellyel testi szenvedéseinél sokkal súlyosabb dologtól, a bűneitől szabadulhat meg.

Bár életkörülményeim nem váltak könnyebbé, lélekben mégis könnyebben elviseltem azokat. Rendszeresen olvastam az Írást, és figyelmemet Isten és a magasabb rendű dolgok felé irányítottam. Ezzel olyan békére letem, amely eddig ismeretlen volt előttem. Miután erőm és egészségem visszatért, hozzáálltam némely szükséges dolgok beszerzéséhez, és igyekeztem rendszert kialakítani az életmódomban.

[...]

Elérkezett a szigeten lakásom tizenegyedik esztendeje. Nagyon megcsappant lőszerkészletem miatt tanulmányozni kezdtem a csapdakészítés művészetét, hogy lássam, sikerül-e élve elcsípnem néhány kecskét. Különösen örültem volna egy nősténynek és néhány gidának. Meggyőződésem, hogy többször is belesétáltak a hálós csapdáimba, de ezeknek a rögzítése drótkötél híján nem volt elég erős, és gyakran feldúlták a csapdát, a csalétket pedig elpusztították. Úgy döntöttem, hosszú távon jobban járok a vermes csapdával. Több nagy vermet ástam a földbe azoknak a helyeknek a közelében, ahová a kecskék táplálkozni jártak. A vermeket eleinte felülről lefedtem, és csalétekként gabonát szórtam szét, hogy odaszoktassam az állatokat. Jól látszottak a kecskék lányomai. Eljöttek a csapdám helyére, és megették a gabonát. Egyik éjjel aztán működésbe hoztam három csapdát, de a következő reggelen csalódottan láttam, hogy a csapdák sértetlenek, és a csalétek eltűnt. Módosítottam a csapdákon, és egy újabb reggelen szemlét tartva fölöttük az egyikben egy nagy, öreg kecskebakra letem, egy másikban pedig egy hím és két nőstény gidára bukkantam. [...] az öreg kecskét azonban most, jobb megoldást nem látván, elengedtem. Ezután a kicsiket egyesével kivettem a veremből, kötelet kötöztem rájuk, majd némi nehézség árán hazavezettem őket.

Eleinte nem ettek ugyan, de néhány nap múlva igen jóízűen falták a friss fűvet és az édes árpát, mit eléjük vettem. Tudtam, hogy ha a lőszerem elfogy, és továbbra is húsrá vágyom, akkor szelídített kecskéket kell tartanom. Idővel akár kecskenyájam is lehet. El kellett kerítenem a szelíd kecskéket a vadaktól. Különben, amikor felnőnek, szabadon elnyargalnak majd. Most tehát elsőként arról kellett gondoskodnom, hogy karámot készítsenek nekik. Olyat, aminek a kerítésén át sem ők belülről, sem a vad kecskék kívülről nem tudnak áttörni.

Nagy munkát adott ez a feladat egy embernek, de elengedhetetlen volt, hogy elvégezzem. Első teendőm az volt, hogy találjak egy megfelelő helyet, ahol van legelni való fű, ivóvíz és árnyék, amely védi őket a tűző naptól.

Találtam is egy minden említett feltételnek megfelelő helyet, egy nagy sík mező volt ez, vagy ahogy a nyugati gyarmatokon nevezik, szavanna. Volt rajta két-három tiszta vizű forrás is, és sűrű fás terület határolta. Akik az állattenyésztéshez kicsit is értenek, alighanem megmosolyogják első balga gondolatomat, vagyis hogy ezt a nagy rétet mintegy három kilométernyi hosszan sövénnel kerítem be. Idő szempontjából persze akkor sem lett volna megvalósíthatatlan számomra ez a feladat, ha tizenöt kilométeres kerítés elkészítésére szánom el magam, de arra nem gondoltam, hogy ha ekkora területen hagyom szabadon garázdálkodni a gidákat, éppolyan vadak maradnak, mintha az egész sziget az övék lenne, és naphosszat üldözhetem, mégsem tudom majd elkapni őket.

Hozzáálltam a kerítésépítéshez, és már úgy ötven méternyi el is készült belőle, amikor minderre rájöttem. Gondolatban ekkor kisebbre szabtam a karámot. Úgy döntöttem, hogy egyelőre csupán százötven méter hosszú és száz méter széles lesz. Ha majd bizonyos idő elteltével növekedne a nyájam, akkor a számukra kijelölt helyet is bővíthetem. A bölcs tervet követően lendületesen láttam munkához. Az első karámmal három hónap alatt készültem el, és közben igyekeztem a gidákat jó helyen magamhoz közel tartani, hogy szokják a társaságot. Gyakran ettettem őket a kezemből árpával vagy rizzsel. Mire elkészült a kerítés, már folyton ott ügettek a nyomomban, és mekegésükkel jelezték, hogy kérnek egy marék gabonát.

Így tehát elértem a célomat. Kecském száma gyorsan nőtt, másfél éven belül egy tucatra, három év elteltével pedig negyvenhárom példányra szaporodott, azokat nem számítva, amelyeket a húsuk miatt le kellett ölnöm. Eddigre öt földdarabot kerítettem el a legeltetésükre, ezeknek külön bejárásuk volt, de a karámokat egymással is kapuk kötötték össze.

Ráadásul ez nem minden. Most már nemcsak kecskehús állt a rendelkezésemre tetszés szerint, hanem tejhez is hozzájuthattam. Korábban nem számoltam ezzel, és magam is meglepődtem, amikor eszembe jutott a gondolat. Kialakítottam egy kecskefejésre alkalmas helyet, és az állataim naponta öt-tíz liter tejet adtak. A természet nemcsak ellátja élelemmel minden teremtményét, hanem arra is megtanít, hogyan éljünk vele helyesen. Én, aki korábban sosem fejtem tehenet, kecskét pláne nem, és csak gyerekkoromban láttam, hogyan készül a vaj vagy a sajt, hosszas ügyetlenkedés után szintén megtanultam ezeket. Készítettem vajat, sajtot, sőt sőt is (bár ebben a nap és a tengeri sziklák részben a kezem alá dolgoztak), és így többé nem szenvedtem hiányt bennük. Milyen kegyes néha a Teremtő az alkotásaihoz még olyankor is, amikor úgy tűnik, azok már a végromlás küszöbére jutottak. A legkeserűbb sorsot is képes megédesíteni, és okot ad rá, hogy még tömlöceinkben és börtöneinkben is hálával gondoljunk rá. Micsoda asztalt terített nekem itt a dzsungelban, ahol kezdetben még az éhenhalásra számítottam.

Ki maradhatott volna komoly, ha látta, mily méltóságosan ültem le ebédemhez? Mint korlátlan ura az engem körülvevő egész udvarnépnek, valamennyi alattvalómat börtönre vethettem, felakaszthattam, felnyársalhattam volna, vagy megkegyelmezhettem nekik, de mindez felesleges volt, hiszen egyetlen pártütő sem akadt közöttük. [...]

1719

(Lengyel Tamás fordítása)

JONATHAN SWIFT

(1667–1745)

Gulliver utazásai

(Részletek)

Negyedik fejezet

Mildendo, a lilliputi főváros leírása a császári palotával egyetemben...

[...]

Körülbelül két hétre rá, hogy visszanyertem szabadságomat, egy délelőtt megjelent nálam Reldresal, a személyi ügyek főtitkára (ők valahogy így írják körül ezt az állást) egyetlen szolga kíséretében. Hintóját már jóval lakásom előtt leállította az úton, s azt kérte, hogy körülbelül egyórás hivatalos beszélgetést folytathasson velem. [...] Felajánlottam, hogy lefekszem a földre, hogy így kényelmesebben tudjon a fülembe kiabálni, ő mégis inkább a tenyeremen óhajtott helyet foglalni és így folytatni a konverzációt¹. Azzal kezdte, hogy ünnepélyesen gratulált

¹ Konverzáció: az udvari szokás, rend megtartása.